

Л. В. Вакулєнко

ЗНАХІДКИ РИМСЬКИХ МОНЕТ У ПРИКАРПАТТІ ТА ПИТАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ

У статті подано огляд знахідок римських монет на території Прикарпаття та розглядаються питання про час і джерела надходження римських грошей на територію племінної Європи, а також їх функції у варварському суспільстві.

Ключові слова: римська монета, скарби римських монет, культура карпатських курганів, римсько-варварська торгівля, грошовий обіг.

Особливою і наймасовішою категорією римських імпортованих на територію Прикарпаття, яку в III—IV ст. займають пам'ятки культури карпатських курганів, є монети — поодинокі знахідки і скарби. Жоден зі скарбів не пов'язаний із конкретною пам'яткою. Проте їх місцезнаходження і хронологія, які повністю збігаються з територією і періодом існування культури карпатських курганів, дозволяють з упевненістю відносити їх до цих старожитностей [Вакулєнко, 1977; Брайчевський, 1959, с. 130, 168—169; Кропоткин, 1961, с. 54, 74—77, 93; Mihailescu-Bîrliba, Butnariu, 1988, р. 117—130]. Підтвердженням цього висновку є те, що окремі римські монети походять із пам'яток культури карпатських курганів. Зокрема, монета імператора Траяна (98—117 рр.) знайдена на поселенні у Волосові [Вакулєнко, 1977, с. 93, рис. 35], золота монета імператора Констанція II (337—361 рр.) виявлена у кургані 31 Бранештського могильника [Mihailescu-Bîrliba, 1999, р. 321]. У кургані 6 могильника Пилипи 1 знайдений субератний денарій імператора Траяна — монета, яка мала бронзову сердцевину та тонке срібне покриття. Римські монети, хоча, на жаль, без точно визначеного місця знахідки, відомі поблизу тих населених пунктів, де розташовані й пам'ятки культури карпатських курганів. Це села Добряни (м. Стрий), Цуцилів, Корнич, Стопчатів, Печені-

жин, Підгайчики, Хом'яківка, Підгороддя, Заболотів [Брайчевський, 1959, с. 130, 168—169].

Джерелами надходження римських грошей на племінні території були торгівля, виплата римською владою субсидій і, нарешті, грабунок. Отже, скарби могли належати племінній старшині як особисте чи общинне майно або купцям. Поодинокі монети, виявлені у похованнях і житлових спорудах, покладені спеціально або загублені їхніми власниками, вочевидь, були власністю окремих членів спільноти.

На жаль, всі скарби, які походять із Прикарпаття, знайдені ще наприкінці XIX ст. за випадкових обставин, тому їхній повний склад часто лишається невідомим. Зокрема, про скарби у Банилові, Липівці та Уторопах відомо лише те, що вони склалися з римських монет [Janusz, 1913/1914, s. 141; Брайчевський, 1959, с. 197: 1010, 170: 619; Кропоткин, 1961, с. 93: 1322, 76: 908, 77: 939], а про скарб у Стебниках, що він містив вісім срібних римських монет, а також срібний перстень, щиток, золоті та срібні птабки [Janusz, 1918, s. 46: 16; Pasternak, 1928, s. 144: 16; Брайчевський, 1959, с. 169: 605; Кропоткин, 1961, с. 77: 926]. Зі скарбу у Шипинцях, що містив близько 200 імператорських денаріїв, які розійшлися по руках, збереглося лише кілька монет Веспасіана (69—79 рр.) і Тіта (79—81 рр.) [Брайчевський, 1959, с. 198: 1015; Кропоткин, 1961, с. 93: 1337].

У скарбі, знайденому у с. Борині, містилося 100 римських імператорських монет датованих від 98 р. до 192 р. (Траян — 2, Адріан — 10, Антонін Пій — 27, Фаустина Старша — 3, Марк Аврелій — 28, Фаустина Молодша — 11, Луцій Вер — 8, Коммод — 8, Криспина — 3) [Janusz, 1918, s. 255: 628; Pasternak, 1928, s. 146: 11; Брайчевський, 1959, с. 128: 94; Кропоткин, 1961, с. 54: 347]. У Заболотівському скарбі були срібні і брон-

Рис. 1. Скарб римських монет із с. Корнич Івано-Франківської обл. (Антонін Пій, Траян, Діоклетіан): 1, 2 — срібло, 3 — мідь (М: 1 : 1)

зові монети від Фаустини Молодшої, дружини імператора Марка Аврелія (161—180 pp.), до Валентиніана I (364—375 pp.) [Брайчевський, 1959, с. 168: 597; Кропоткин, 1961, с. 75—76: 897], у Снятинському — від імператора Марка Аврелія до Констанція II (337—361 pp.) [Брайчевський, 1959, с. 169: 614; Кропоткин, 1961, с. 76—77: 918—921].

Найпізніші монети знайдені у скарбі (?) в Белелуї. Це золоті монети Феодосія I (379—395 pp.), Граціана (367—383 pp.), Гонорія (395—423 pp.). У Белелуї також знайдено ще одну золоту монету Гонорія і срібну Аркадія (395—408 pp.) [Janusz, 1918, s. 204: 465; Pasternak, 1928, s. 145: 33; Брайчевський, 1959, с. 169: 610; Кропоткин, 1961, с. 74—75: 872].

Сучавський скарб містив монети від Юлія Цезаря (44 р. до н. е.) до Констанція II [Брайчевський, 1959, с. 63]. Скарб у с. Траян, обл. Нямц у Румунії складався з 36 бронзових монет, карбованих від 351—355 до 364—375 pp., при імператорах Констанції II (7), Юліані (2), Валентиніані I (11), Валенсі (15). Монети, які датуються 361—364 pp., відсутні [Mihailescu-Birliba, Ursachi, 1988, p. 115—130].

Треба думати, що частиною скарбу є дві срібні монети — Траяна та Антоніна Пія і бронзова монета Діоклетіана, знайдені у різні роки при оранці городньої ділянки на садибі в с. Корнич (рис. 1). Монета Діоклетіана виявлена нами при обстеженні ділянки. Характерно, що культурний шар на цій площі відсутній. Оскільки монети публікуються вперше, подаємо їх детальний опис¹:

1. Срібний асс Антоніна Пія. Ав.: Голова імператора у вінку вправо, IMP CAES T AEL HADR ANTONINVS AVG PIVS P P. Rv.: Юстиція сидить вліво, TR POT XIII COS III S-C, під обрізом IVSTITIA Дата карбування: 140—144 pp.

2. Срібний денарій Траяна. Ав.: Голова імператора у вінку вправо, IMP TRAIANO AVG GER DAC P M TR P Rv.: Рома в шоломі сидить вліво, у правій витягнутій руці тримає Вікторію, у лівій — спис, COS V P P SPQR OPTIMO PRINC Дата карбування: 103 p.

1. Дякуємо к. і. н. К. Мизгіну за визначення дати і місця карбування монет, знайдених у Корничі.

3. Мідний фолліс Діоклетіана. Ав.: Голова імператора у вінку вправо, IMP DIOCLETIANVS P F AVG Rv.: Монета стоїть вліво, у правій руці тримає ваги, у лівій — ріг достатку, SACR MONET AVGG ET CAESS NOSTR, зліва від фігури цифра VI, під обрізом AQP. Дата карбування: 302—303 pp. Місце карбування: Аквілея.

Можливо частинами скарбів були монети знайдені у с. Войнилів і с. Жовтень (колишній Сзупіль). В обох випадках повідомляється про знахідки монет в один день. У Войниліві 13 травня 1874 р. знайдені три римські монети: антонініан Філіпа Араба (244—249 pp.) і дві малі бронзи Константина I (306—337 pp.) і Константина II (337—340 pp.) [Majewski, 1949a, s. 156: 1074; Кропоткин, 1961, с. 75: 880]. У с. Жовтень 7 червня 1876 р. трапилися середня бронза Нерви (96—98 pp.) та дві малі бронзи Константина I і Константина II [Majewski, 1949, s. 122: 637; Фенін, 1951, с. 34: 93; Кропоткин, 1961, с. 75: 895].

Про скарб із Дубовиці відомо, що велика кількість срібних монет першої половини III ст. містилася в глиняній посудині [Janusz, 1913/1914, s. 153: 252; Pasternak, 1928, s. 146: 40; Брайчевський, 1959, с. 168: 593; Кропоткин, 1961, с. 75: 893]. Скарб, знайдений поблизу с. Плоска, нараховував близько 400 срібних монет, із яких збереглося лише 58 (за іншими відомостями — лише дві), які відносяться до II ст. і належать Траяну та Антоніну Пію [Janusz, 1918, s. 153: 252; Pasternak, 1928, s. 147: 52; Брайчевський, 1959, с. 198: 1016; Кропоткин, 1961, с. 93: 1331]. Як вже зазначалося, у межах II ст. датовано монети у скарбі в Борині. Кінцем I та II ст. (Нерва, Адріан, Антонін Пій, Марк Аврелій) датуються й срібні монети з Текучої, які теж вочевидь походять зі скарбу, оскільки їх раз по раз знаходили при щорічній оранці однієї й тієї ж земельної ділянки [Janusz, 1918, s. 177: 344; Pasternak, 1928, s. 145: 36; Брайчевський, 1959, с. 171: 633].

Таким чином, хронологія монетних скарбів, виявлених на території Українського і Румунського Прикарпаття зайнятий культурою карпатських курганів, охоплює проміжок від правління імператора Веспасіана (69—79 pp.) до імператора Гонорія (395—423 pp.)².

Переважає більшість прикарпатських скарбів складалася зі срібних денаріїв II ст. У шести випадках це задокументовано. Очевидно, срібні монети були також у трьох скарбах, про склад яких конкретні відомості не збереглися.

П'ять скарбів були змішаними, тобто містили як срібні, так і бронзові монети. Найпізнішими в них були монети IV ст., при цьому в трьох випад-

2. Ми не враховуємо скарб відкритий в с. Черніїв, оскільки він, окрім римських, містив єврейські, арабські й візантійські монети, а отже був укритий у пізніші часи.

ках це були монети третьої чверті IV ст. Виключення становить Белелуйський скарб, хронологія якого сягала початку V ст., і в складі якого були золоті монети. Крім Белелуї, поодинокі золоті монети знайдені у Володимирці й Верчанах. На відміну від Белелуйських знахідок, які виділяються пізньою хронологією, у Володимирці й Верчанах трапилися золоті монети I ст., а саме: Клавдія (41—54 pp.), Нерона (54—68 pp.) та Веспасіана (69—79 pp.) [Брайчевський, 1959, с. 128: 101, 102, 130: 117; Кропоткин, 1961, с. 54: 350, 349].

Лише бронзові монети були в скарбі IV ст., відкритому в с. Траян, в області Нямц у Румунії [Mihailescu-Birliba, Ursachi, 1988, p. 115—130].

Як відомо, денарії, карбовані римськими імператорами у другій половині II ст., взагалі складають переважну кількість монетних знахідок на території Східної Європи. У цьому сенсі територія Прикарпаття не відрізняється від інших областей Європи. Отже, дискусійні питання щодо часу, джерел і шляхів надходження римських грошей, їхні функції у варварському суспільстві повинні розглядатися на загальноєвропейських нумізматичних матеріалах.

Вивчення численних скарбів та поодиноких знахідок римських монет у степовій і лісостеповій смузі Східної Європи показало, що їхнє масове надходження почалося у середині II ст. [Кропоткин, 1961, с. 17—18; Wielowiejski, 1981, s. 409—410]. В. В. Кропоткин, вважає, що після 211—235 pp. варварські племена Східної Європи, не прийнявши знецінені римські монети, повернулися до традиційної мінової торгівлі, коли за свої товари вони від римських купців отримували необхідні товари й предмети розкоші. Отже, період від 180 до 211—235 pp., тобто 50—55 років, і є часом, коли римська монета надходила до варварських племен. Підтвердженням цього, на його думку, є той факт, що загальна кількість надходжень римських імпорту не зменшилася. Переважання скарбів, які містять срібні денарії II ст., він вважає свідченням випадання римської монети з обігу [Кропоткин, 1967, с. 42]. Такої ж думки дотримується Є. Веловейський [Wielowiejski, 1981, s. 409—410]. Інші дослідники зазначають, що срібні денарії могли потрапляти в Європу і значно пізніше. Про це, зокрема, писала М.О. Тиханова, яка попереджала, що з цієї причини монети I—II ст. не можуть слугувати для визначення хронології об'єктів чи поховань [Тиханова, 1979, с. 8]. К. Годловський припускає, що срібні денарії продовжували надходити, а також слугувати платіжним засобом, і в наступні III і IV ст. На доказ цього він наводив низку прикладів, коли римські монети II ст. трапилися в закритих комплексах із речами, які чітко датуються III і IV ст. [Godłowski, 1965, s. 28—59].

Подібні випадки відомі і в середовищі черняхівської культури. Їх наводить М.Ю. Брайчевський [Брайчевський, 1959, с. 63—64, 75]. Можна згадати, наприклад, скарб, відкритий на території черняхівського поселення поблизу с. Глинськ Вінницької обл. Там зібрано 884

монети від Траяна до Септимія Севера. Більшість, як зазвичай, складала денарії, карбовані при Антоніні Пію і Марку Аврелію. Між тим, внаслідок розкопок на місці відкриття скарбу, виявилось, що хоча він формально закінчувався на монетах рубежу II—III ст., час його укріття не може бути визначений раніше ніж середина IV ст. Знайдені денарії знаходилися разом із керамікою та уламками скляних келехів із круглими й овальними фасетками, які добре датуються другою і третьою чвертю IV ст. [Магомедов, Кароева, 1988, с. 82—86].

Загальноприйнятим поясненням цього явища, яке ще у кінці XIX ст. висловив Т. Моммзен, є, так зване, псування римських монет під час правління Септимія Севера (193—211 pp.), коли вміст срібла в монетах був зменшений майже наполовину. Варварське населення не хотіло приймати монети з низьким вмістом срібла в обмін на свої товари й військові послуги. Пряме свідчення того, що племена надавали перевагу певним типам монет давнього карбування, особливо сріблу, навіть більше ніж золоту, ми знаходимо у Тацита. Правда, він пояснює це тим, що купуючи простий і дешевий товар, зручніше розраховуватися срібною монетою [Тацит, 1970, с. 355].

Однак у IV ст. на території Прикарпаття, на відміну від інших регіонів Східної Європи, спостерігається нове збільшення надходжень римських грошей, яке фіксується появою саме монет IV ст. Нагадаємо, що п'ять прикарпатських скарбів, склад яких відомий, закінчуються монетами IV ст. Подібне явище, тобто надходження монет IV ст., простежене також на Закарпатті. У черняхівській культурі збільшення кількості монет IV ст. виявлене лише на її західних пам'ятках.

Без сумніву, цей новий максимум припливу римських грошей був пов'язаний із політичною та економічною стабілізацією у Римській імперії, внаслідок якої настає новий розквіт як у внутрішній провінційній, так і у римсько-варварській торгівлі. Проте римські монети IV ст., навіть у зазначених регіонах, за загальною кількістю значно поступаються монетам карбованим у II ст., що також вимагає пояснення.

Слід зауважити, що починаючи з часів Діоклетіана і Константина I, тобто з кінця III — початку IV ст., завдяки їх грошовим реформам, нова римська монета не тільки набула більш твердого курсу, ніж знецінена монета III ст., але й більш широкого вживання у комерційних угодах на території Імперії. Документи свідчать, що одночасно з грошовою реформою, якою було введено у обіг велику масу нових грошей, уряд намагався стимулювати грошову форму обміну [Кондураки, 1958, с. 31]. Разом із тим, грошові реформи IV ст. зробили непридатними більшу частину монет попередніх століть. Ці монети позбавилися довіри, необхідної для широкого обігу. Проте на окраїнах Імперії, наприклад у Єгипті, і, що особливо для нас важливо, у придунайських областях,

спостерігається явище, сутність якого полягає в тому, що, монети, які втратили позначену на них вартість, на правах злитків металу продовжують бути в обігу поруч із новими грошима [Кондураки, 1958, с. 36].

Очевидно, те ж саме відбувалося й на території Східної Європи, особливо в її західних областях, зокрема й у Прикарпатті. Таким чином, можна вважати, що частина монет карбованих у II ст. потрапила на територію Прикарпаття значно пізніше, у зв'язку з активізацією римсько-варварської торгівлі у IV ст. Це припущення підтверджує й той факт, що прикарпатські скарби, заховані у IV ст. (Заболотів, Снятин, Сучава, Корнич), мали у своєму складі й монети II ст.

На 20 римських монетах, знайдених в ареалі культури карпатських курганів, позначене місце їхнього карбування. 15 із них — це бронзові монети IV ст.: 6 — карбовані при Константині I, 2 — при Константині II, 4 — при Констанції II, по одній — на честь Єлени (матері Константина I), Констанція Флавія, Граціана. На початку IV ст. (302—303 рр.) карбований і мідний фолліс Діоклетіана. Дві бронзи імператора Філіпа Араба (244—249 рр.) і виготовлена з білоного монета імператора Проба (276—282 рр.) належать до III ст. Більшість монет походять із майстерень, розміщених у західних провінціях Римської імперії: 7 монет карбовані у Трирі (Augusta Treverorum); 4 — на Балканах: у Сердиці (Софія), Сісції, Вімінакії та Маркіанополі; 4 — на сході у Гераклії, Нікомедії, Фессалоніках та Кізіку; по одній у Ліоні (Lugdunum), Лондоні, Таракко (Іспанія), Аквілеї. Золота монета Констанція II, знайдена в кургані № 31 на могильнику в Бранештах-Немцишор, карбована у Константинополі. Більшість монет (15), які походять зі скарбу в с. Траян (Румунія) також карбовані у Константинополі, а інші — у східних провінціях: у Сісції — 2, Фессалоніках — 2, Гераклії Фракійській — 2, Нікомедії — 2 і Кізіку — 9.

Розходячись у висновках про час побутування римських грошей та їх функцію у варварському суспільстві, більшість дослідників погоджується, що основним джерелом їх надходження була римсько-варварська торгівля, внаслідок якої потрапляла до племен основна маса римських грошей. В. В. Кропоткін, М. Ю. Брайчевський, Є. Веловейський, К. Годловський прямо пов'язують зменшення чи збільшення загальної кількості римських монет у Східній і Центральній Європі з товарообміном [Кропоткін, 1967, с. 42; Брайчевський, 1959, с. 35—46; Wielowiejski, 1981, s. 409—410; Godłowski, 1965, s. 31—59].

Очевидно, з торгівлею пов'язана й поява римських грошей на території Прикарпаття, яке було однією з давніх солевидобувних областей Європи. Той факт, що саме в населених пунктах соледобувних районів навколо Коломиї, Долини, Тисмениці, Калуша, Галича зосереджена більшість знахідок римських монет, а

у багатьох випадках римські монети і, навіть, клади римських монет знайдені саме в тих пунктах, де діяли соляні джерела, змушує думати, що саме сіль була тим експортним товаром, постійний збут якого складав основний кістяк торгових операцій у населення Українських Карпат у пізньоримський час.

Проте існує думка, що великі грошові надходження потрапляли на варварські території виключно завдяки виплатам племінним вождям від римської адміністрації. Стверджуючи це, Б.В. Магомедов спирається на припущення, що денарії старих випусків, які вже вийшли з обігу на римській території, могли бути лише у державній скарбниці [Магомедов, 2006, с. 46—51].

Без сумніву, не можна заперечувати таке потужне джерело надходження римських грошей, як виплати від римської влади племенам за різного роду військові послуги, про що не раз згадують античні джерела. Однак це в першу чергу стосується племен, територія яких була розташована безпосередньо біля римських кордонів. Здається, що на широким теренах Східної і Центральної Європи, де зустрічаються римські денарії, іноді досить далеко від кордонів Імперії, виплати вождям не могли відігравати більшу роль, ніж торговий обмін. Торгівля в різні часи була нехай більше чи менше, однак явищем сталим, у той час, як військово-політичні контакти завжди мали спорадичний характер. Щодо цього цікаву гіпотезу, висловив відомий український нумізмат В.В. Анохін. Згідно з нею, римські купці, які вели торгівлю з племенами, спеціально збирали срібні монети II ст. на території Імперії, оскільки варвари при торговому обміні надавали рішучу перевагу саме цим грошовим знакам.

Написи, відкриті в містах на лімесі, де покупцями виступали племена, показують значний розмах торгівлі. У них названі особи, які були зайняті обміном грошей, зокрема є відомості про людину з Кельну, яка займалася обміном грошей на срібло (sactor argentarius) [Колосовская, 2000, с. 176]. Можливо, що тут йдеться саме про обмін римських грошей, які на той час були в обігу на території Імперії, на срібні денарії, котрі вже вийшли з обігу, але найбільше цінувалися племенами.

З виплатами за місцем служби варварів як федератів у римському війську Б.В. Магомедов пов'язує й бронзові монетні знахідки IV ст. на території Східної Європи, які мали позначки монетних дворів. Картографувавши їх, він окреслив дві різні нумізматичні провінції. Загалом на черняхівських пам'ятках переважали монети карбовані у східних провінціях. Виключення становив район лівобережжя Верхнього Дністра, де в більшості були монети із західних провінцій. Те саме, як зазначалося вище, простежено й у культурі карпатських курганів. Монети карбовані у містах західних провінцій переважають і в пшеворській культурі. Проте, якщо племена цінували лише срібні римські гроші, і, природ-

но, саме їх прагнули здобути й під час грабунку, і як виплату за службу, виникає потреба пояснити новий приплив римських грошей, а саме бронзових монет IV ст., зафіксований на західних пам'ятках черняхівської культури й у Прикарпатті. Б.В. Магомєдов припускає, що хоча виплати срібними монетами потрапляли до рук племінної аристократії, рядові воїни теж мали на руках якісь гроші, що були в обігу в місцях їхньої служби [Магомєдов, 2006, с. 46—51].

Це пояснення здається малопереконливим. Адже, якщо бронзові монети не мали реальної цінності на варварських землях, рядовим воїнам не було сенсу привозити їх, повертаючись на батьківщину. На нашу думку, наявність бронзових монет IV ст. на окреслених територіях не пов'язана зі службою варварів у римському війську. Ці монети, по-перше, є свідченням поживлення римсько-варварської торгівлі у IV ст., завдяки загальній стабілізації політичного й економічного життя в Імперії. По-друге, їх поширення в областях близьких до римських кордонів, що прекрасно демонструє карта, представлена Б. В. Магомєдовим, є доказом того, що населення цих територій, внаслідок такої близькості, було більшою мірою втягнуте в орбіту економічних стосунків з Імперією.

Є. Веловейський, виділяючи на племінній території Центральної Європи п'ять територіальних сфер, які відрізняються за інтенсивністю функцій римських грошей, прямо і цілком слушно пов'язує інтенсивність цих функцій з їхньою близькістю до Дунаю [Wielowiejski, 1981, s. 409—410]. Що ж до виділених Б. В. Магомєдовим двох нумізматичних провінцій, що безумовно є заслугою дослідника, то пояснення подібного розмежування потрібно, перш за все, шукати в різній орієнтації торгових зв'язків, направленості торгових потоків, торгових шляхів.

Дискусійним є питання про економічну функцію римських грошей на варварських територіях. Безперечним є використання їх як засобу нагромадження скарбів. Не викликає заперечення використання римських монет як сировини для ювелірних виробів. Що ж до іншого, погляди дослідників розходяться. М.Ю. Брайчевський вважав, що римські монети на території варварської Європи були в обігу як у зовнішній торгівлі з римлянами, так і у внутрішній [Брайчевський, 1959, с. 32—34, 61—67]. На думку В.В. Кропоткіна, на теренах Східної і Центральної Європи римські монети використовували у зовнішній римсько-варварській торгівлі, а також, можливо, у міжплемінній [Кропоткін, 1961, с. 33]. Ще раніше цю думку висловив К. Маєвський, який припускає, що римські монети могли бути в обігу як засіб обміну тільки між римськими кушцями і місцевою верхівкою. Навіть і це тільки поблизу торгових шляхів і поблизу кордонів Імперії. Серед рядового населення римські монети могли мати лише вартість металу [Маєвський, 1958, с. 159].

Безумовно, близькість до римських кордонів прямо впливала на посилення функції римських грошей як платіжного засобу. У цьому зв'язку потрібно нагадати про феномен Прикарпаття і західних територій черняхівського ареалу, де спостерігається надходження бронзових монет IV ст. Не випадково ці бронзи поширені на територіях, які межували з лімесом. В умовах більш тісних контактів із римським провінційним світом вони могли бути використані за своїм прямим призначенням як платіжний засіб. Навіть якщо погодитися з гіпотезою Б.В. Магомєдова, що бронзові монети привезені рядовими общинниками з місць їх служби в римському війську, то, очевидно, що їх привозили не як сувеніри, а сподіваючись використати при купівлі товарів. Цікавою є думка, яку обстоює словацький нумізмат Є. Кольнікова. Вона вважає, що скарби з виключно срібними денаріями були накопиченнями племінної верхівки, а скарби, які містили як срібні, так і бронзові монети або виключно бронзові, належали торговцям, які заховали їх у часи небезпеки. Прикладом останнього може бути скарб із Корничча, який містив як срібні монети, так і бронзову, і, очевидно, був захований похапцем, у випадковому місці, але біля торгового шляху.

Важко уявити, що римські монети могли систематично використовувати як платіжний засіб у торгових операціях всередині прикарпатського, як, до речі, й черняхівського суспільства. Перш за все, їх для цього було занадто мало. Для прикладу нагадаємо, що у ранній феодальний період, в умовах нерозвинених комунікацій, при натуральному обміні, коли гроші все ж використовували як обмінний еквівалент, а вартість продукту прирівнювали до грошових одиниць, виник так званий «монетний голод». Щоб запобігти нестачі монет, їх карбували на монетних дворах, які працювали при кожному великому ринку [Блок, 1986, с. 130].

У племінному середовищі Європи відомі лише поодинокі варварські підробки римських монет. Отже, для появи місцевого карбування монет економічні передумови були відсутні. Проте не виключено, що римські гроші використовували у міжплемінній торгівлі. Можна припустити, що римські монети, зосереджені в місцях соледобування, отримані прикарпатським населенням внаслідок торгівлі сіллом з черняхівським населенням.

Загалом торгівля римлян і варварів, зокрема й прикарпатського населення, мала здебільшого міновий характер, коли римське срібло у вигляді денаріїв було товаром. Римські монети могли використовувати при одноразових акціях, але вони не могли бути виключним платіжним еквівалентом.

Однак слід ще раз нагадати, що у IV ст. на території Прутсько-Дністровського межиріччя і Прикарпаття спостерігається нове збільшення монетних надходжень, При цьому простежена

концентрація бронз Константинівської династії. На території культури карпатських курганів із 25 монет IV ст. 23 карбовані на честь її членів.

Справа в тому, що після адміністративної реформи Діоклетіана й під час правління Константина I та Констанція II на правому березі Дунаю був споруджений щільний ланцюг фортець, які слугували форпостом на шляху спустошливих набігів варварів із півночі. Проте лімес не тільки роз'єднував, але одночасно сприяв контактам античного й племінного світу. Отже, концентрація римського війська привела до пожвавлення торгових зв'язків із місцевим населенням. А той факт, що у торгових операціях застосовували не лише срібні, а й бронзові монети, є безперечним свідченням зростання функції грошей у варварському суспільстві близьких до лімеса регіонів.

Блок М. Апология истории. — М., 1986.

Брайчевський М.Ю. Римська монета на території України. — К., 1959.

Вакуленко Л.В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е. — К., 1977.

Колосовская Ю.К. Рим и мир племен на Дунае I—IV вв. н. э. — М., 2000.

Кондураки Е. О натуральном и денежном обмене в Римской империи IV—V в. // ВВ. — 1958. — Т. 14. — С. 27—37.

Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР // САИ. — 1961. — Г 4—4.

Кропоткин В.В. К вопросу о развитии товарного производства и денежных отношений у племен черняховской культуры в III—IV вв. н. э. // Ленинские идеи в изучении истории первобытного общества, рабовладения и феодализма. — М., 1970. — С. 146—160.

Кропоткин В.В. Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры. — М., 1967.

Магомедов Б.В., Кароева Л.Р. Скарб денаріїв біля с. Глинськ // Археологія. — 1988. — № 62. — С. 82—86.

Магомедов Б.В. Монети як джерело до історії племен черняхівської культури // Археологія. — 2006. — № 4. — С. 46—51.

Маевский К. Западнославянские земли в древности и Римская Империя // ВДИ. — 1958. — № 1. — С. 150—164.

Тацит К. О происхождении германцев и местоположении Германии // Соч. в 2-х томах. — Л., 1970 — Т. 1.

Тиханова М.А. К вопросу о достоверности датировки закрытых комплексов римскими монетами // КСИА. — 1979. — Вып. 159. — С. 37—43.

Фенін О.В. Знахідки римських монет у Прикарпатті // Археологія. — 1951. — Т. 5. — С. 92—104.

Godłowski K. Wymiana handlowa ludności kultury przeworskiej na Górnym Śląsku z Imperium Rzymskim // Archeologia. — 1965. — XIV. — S. 28—59.

Janusz B. Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego. — Lwyw, 1913/1914.

Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. — Lwyw, 1918.

Majewski K. Problematika badan nad importami rzymskimi na ziemiach polskich // Archeologia. — 1949. — Т. 3. — S. 211—214.

Mihailescu-Birliba V. Die Karpatische Hügelgräberkultur in Rumänien // Na granicach antycznego świata. — Rzeszow, 1999. — S. 313—332.

Mihailescu-Birliba V., Butnariu V. Descoperiri monetare din Moldova. I // Archaeologia Moldovei. — 1988. — XII. — P. 117—130.

Mihailescu-Birliba V., Ursachi V. Tesaurul de monede romane descoperit la Traian, judetul Neamt // Archaeologia Moldovei. — 1988. — XII. — P. 115—130.

Pasternak J. Ruské Karpaty v archeologii // Prace z vědeckých ústavů. — Praga, 1928. — XVIII.

Wielowiejski J. Komunikacja, transport, wymiana // Pragistoria ziem Polskich. — Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1981. — Т. V. — S. 388—410.

Л. В. Вакуленко

НАХОДКИ РИМСКИХ МОНЕТ В ПРИКАРПАТЬЕ И ВОПРОСЫ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ

Монеты II в. преобладают на Прикарпатье в позднеимперское время, как в кладах, так и среди отдельных находок. Это же явление мы наблюдаем и на всей территории Восточной Европы. Римские монеты II в. продолжают поступать к племенному населению и в последующие столетия, вплоть до IV в. Источниками поступления римских денег на племенные территории были, прежде всего, римско-варварская торговля, а также выплата римской властью денежных вознаграждений племенам за военную службу и сокровища, захваченные варварами во время грабительских походов на римские провинции. Римские деньги не могли быть платежным средством в среде варваров, а выступали как товар в меновой торговле.

L. V. Vakulenko

THE FINDS OF ROMAN COINS IN THE CARPATHIAN REGION AND ISSUES OF MONEY CIRCULATION

Coins II BC prevail in the Carpathian in late Roman times, as in treasure, and among individual finds. The same phenomenon we observe and throughout Eastern Europe. Roman coins II c. continue to come to the tribal population in the following centuries, up to the IV. BC The sources of the Roman money to the tribal areas were primarily Roman barbaric trade, as well as payment of the Roman government rewards families for military service, and the treasures captured barbarians during predatory expedition to the Roman province. Roman money could not be a means of payment among barbarians, and acted as a commodity in barter.